

II. Baromfipiac és baromfi-feldolgozás

1. Kialakulásától az I. világháborúig

Emlékezet szerint a legrégebbi baromfipiacot a jelenlegi Széchenyi téren tartották. Külön baromfipiac akkor még nem volt, s a tejet, a gyümölcsöt a baromfival vegyesen árulták. Ebből arra lehet következtetni, hogy mennyiség tekintetében nem lehetett jelentős és inkább csak a helyi igények kielégítését szolgálta. Amikor azonban a felhozatal megnagyobbodott, a tejpiac maradt a helyén, a baromfi eladása tágasabb helyre, az Alföld Szálló déli oldalán lévő térre került át. (10. sz. kép)

A Békés megyei Gazdasági Egylet értesítője szerint már 1876 előtt néhány kiskereskedő a megvásárolt baromfit, elsősorban csirkéket, tyúkokat, továbbá kopasztott kappanokat, libákat és libamájakat vasúton, darabárúként szállította Budapestre és Bécsbe.⁵⁵ A kereskedők közül a 70 éves Steinberger János, 1960-ban a következőkre még emlékezett: Fehér Bernát, Grossner Károly, Lichtensteinné Szabó Julcsa, Springer Ignác és Weisfeld Zsófi. A baromfival való kereskedés nem volt rossz üzlet, mert később újabb kereskedők: Beck Gusztáv, Frankli Sándor, Garai Hermann, Révai Arnold és Reis Ignác jelentek meg Orosházán. E kereskedők többségét, mivel csak liba vásárlásával és feldolgozásával foglalkoztak, *libások*-nak hívták.

Az első exporttal és belföldi szállításokkal foglalkozó nagykereskedő, Steinberger Salamon 1880-ban telepedett le Orosházán, aki a bécsi Hungerleider baromfikereskedő család tagja volt. Ekkortájt a család többi tagja közül Ignác Nagyváradon, Simon Aradon, Móricz Szentesen, Schwartz Simon a másik vő Gyulán, Polacsek Lipót a harmadik vő Dévaványán, míg egy rokon, Erlich József Kunhegyesen telepedett le és baromfikereskedéssel foglalkozott. A legidősebb fiú Hungerleider Jakab Bécsben székelt s irányította a felvásárlást, és gondoskodott az áru értékesítéséről. A kiterjedt rokonság révén sokáig irányítani tudták a Délkelet-Alföld baromfiforgalmát. Hogy az egész család baromfikereskedéssel foglalkozott, mutatja a cég neve is: Gebrüder Hungerleider (Hungerleider-testvérek).

Ha Orosházán az üzemszerű baromfifeldolgozás kezdetét kutatjuk, akkor azt 1880-ra kell tennünk. Steinbergerék üzleti tevékenységükkel a baromfi minden fajának és a tojásnak állandó felvásárlói voltak. A feldolgozó termék mellé baromfihizlaldát és később hűtőházat is építettek. Rendelkeztek tojástartósító *meszes pincével* is, ami hozzátartozott a korabeli nagyobb üzemekhez.

Említést érdemel az a megfigyelés, hogy a legtöbb baromfi-exporttal foglalkozó kereskedés többnyire társas vállalkozás volt. Ilyenek például a már említett Hungerleider családi vállalkozáson kívül, az orosházi piacokon is ismert kereskedők közül: a Kemény-testvérek Nagyszalontáról, Hartmann- és Coh-

nen-cég Szentesről. A helybeliek közül Bernardinelli-Öhlschläger-Ungár, valamint a későbbi Presser-Klein-László-cég is. Az üzlettársi viszony létrejöttében szerepet játszott a konkurrencia elleni harc, amelyet legjobban a tőke növelésével lehetett fokozni.

Az exportszállítás sokrétű feladatot jelentett, egy ember nem tudta elvégezni. Az idetelepült kereskedőkre jellemző, hogy rokonaik vagy üzlettársaik Budapesten, Bécsben, Berlinben, Veronában, Zürichben vagy Londonban éltek. Ők gondoskodtak az áru elhelyezéséről, értékesítéséről. Figyelték a nagyvárosi baromfiforgalmat, a piaci árakat, a konkurrenciát és időben, sokszor naponta értesítést adtak a felvásárlások fokozására vagy csökkentésére.

Az 1890-es években Clauss Edward német exportőr is létesített baromfitelepet Orosházán, de ő keveset tartózkodott itt. Megbízottja a Pozsony környéki Öhlschläger Márton és felesége Grósz Zseni volt. Ez az új kereskedő néhány év alatt tönkrement, s az üzletet Öhlschläger vette át. Biztosra vehető, hogy a csődbejutás nem a baromfihány miatt következett be, mert egyébként az új tulajdonos sem merte volna vállalni az üzlet fenntartását. Idős koráig dolgozott is benne, és csak a 30-as évek közepén, halála előtt adta el üzletrészét társának, Bernardinellinek.

1894-ben már egy Frigor nevű olasz kereskedő is vásárolt a mai Mikes-Kígyó-Petőfi utcák által határolt telepen. Letelepülésének idejét nem ismerjük. Az 1900-as évek elején a nálánál később Orosházára települt másik olasznál — Bernardinellinél — már mint élőbaromfi-osztályozó dolgozott.

1896-ban Bartolo Michele Bernardinelli és Filippi Silvio, két fiatal olasz egy veronai baromfi-nagykereskedő megbízásából piackutatást végeztek. Először Bulgáriában és Romániában tájékozódtak, majd Magyarországra jöttek. Feladatuk az volt, hogy olyan helyet keressenek, ahonnan csirkét és tyúkot nagyobb mennyiségben, vagontételekben tudnak Olaszországba szállítani. Magyarország több városában, községében megfordultak és végül Orosházát szemelték ki letelepedési helyüknek. Orosházán ekkor már voltak baromfi-nagykereskedők, de úgy látszik, nem tartottak ezektől a versenytársaktól. (11. sz. kép)

Ezek az olaszok, mivel nagy mennyiségű baromfi vásárlására kaptak megbízást, élénkséget és új formát vittek az üzletbe. Dobszóval értesítették a lakosságot megérkezésükről és arról, hogy piaci napokon kívül, meghatározott időben a telepükön, a piaci árnál magasabb árat fizetnek. Az orosháziak tudomásul vették a vevő kívánságát és telephelyére szállították az aprójószágot. Az első időben az is megtörtént — amire az olaszok nem számítottak —, hogy minden ketrecük megtelt és a pénzük is elfogyott, s akitől nem vették át az árut, azok nehezteltek rájuk. A továbbiakban azonban gondoskodtak róla, hogy ilyen eset ne forduljon elő. Első telephelyük a vasútállomással szemben, a mai park helyén volt.

A jónak ígérkező baromfifüzet az olaszokat arra készítette, hogy szakembereket, osztályozókat hívjanak otthonról. Ezek egy része családotól, másik rész mint fiatal nőtlen ember került ide, akik hosszabb-rövidebb ideig itt maradtak. A telepi munkások emlékeznek Dolfini Battista, Fornicca Provido, Perbelini

Angelo, De Grazi Nanne nevű olaszokra. Ezek csak a telepen belül vásároltak, piacra nem jártak.

Mikor a telepre hozott baromfi mennyisége már nem elégítette ki őket, Filippi Silvio, Julio Camporese, Luigi Perbelini a piacra is kezdtek járni és főleg ezeket ismerték meg az orosháziak. Az olaszok közül többen magyar nőt vettek feleségül. A legelső telepi fényképfelvétel is az egyik olasz, Bernardinelli János lakodalmának harmadik napjáról készült, amikor az ifjú pár a telep munkásaival együtt verte csapra a sörös hordót. (12. sz. kép)

A magyarok nem tudták, hogy az olasz családok keresztnéve van elől, úgy vették, mintha az vezetéknev lenne és ezért alakult ki az a furcsa helyzet, hogy a Silvio Filippi családot röviden Silvioéknak hívták. A Julio Camporese családot Gyulioéknak nevezték. Az olaszok társaságkedvelő, víg kedélyű emberek voltak, így a helybeliekkel közvetlenebb kapcsolatba kerültek. Kezdetben megismertették szomszédaikkal sajátos ételfeleségeiket is pl. a töltött-sütött verebet. Mint érdekesség maradt fenn róluk, hogy esténként, amikor a szomszédos, a vasútállomással szemben lévő Jankó kocsmába átmentek és olasz dalokat énekeltek, ilyenkor sok hallgatójuk volt. A piacon általában csak olaszoknak hívták őket, pl. kinek adtad el a csirkédet? „Hát az olaszoknak.”

Olaszországban a magyar baromfi kiváló minőségéről hamarosan meggyőződtek, s ezután a szomszédos Békéscsabán Lucio Bampa, Figli de Giovanni Grigolon, valamint Hódmezővásárhelyen is olasz cégek, Colpi és Mezena telepedtek le.

Az olasz családok — kettő kivételével — részben a 30-as évek végén, részben a II. világháború után visszamentek Olaszországba.

Az 1900-as évek elején Bernardinelli kilépett a veronai cégből s önállósította magát. Azonban rövid időn belül szomszédjával, Öhlschläger Mártonnal üzlettársakká lettek. Ebben az üzlettársi viszonyban az első világháborúig csak az volt a különös, hogy együtt vásárolták a baromfit, de a telepen már külön hizlaldába rakták. A feldolgozást és a szállítást közösen végezték, de cégjelzéssel levélpapírja külön-külön volt mind a kettőnek.

E kettős céghez néhány év múlva társult Ungár Árpád is, aki feleségével együtt 1938-ig, a fasiszta zsidótörvények megjelenéséig, velük együtt tevékenykedett. A telepi munkások Ungárt a legjobb pénzügyi szakembernek tartották, de *hajtós* és rideg természete miatt a másik kettőre szívesebben emlékeznek vissza.

Presser Sándor eleinte zsidó vallású kántortanító volt, de 1910-ben kilépett szolgálatából és baromfikereskedést nyitott. Mindenfajta baromfit vásárolt, de az őszi idényben inkább csak kövér libával és kövér kacsával *foglalkozott*. A zsidó rítus szerinti vágásokat is nála végezték, s ez a munka jó jövedelmet hozott részére.

A baromfi-felvásárlással egyidőben megindult a tojás átvétele is. Hosszú időn keresztül Steinbergerék voltak Orosháza legnagyobb tojásszállítói, s az első export tojásszállításokat is ők indították a GG. Geiger stuttgarti cég részére. Ez a vevő 1900 körül Szegeden már telepet is létesített, s az ország tojásexportjának jelentős részét ő bonyolította le.

Az orosházi kereskedők jelentős munkáját bizonyítja az Aradi Kereskedelmi

és Iparkamara 1908. évi jelentése, amely szerint a kamara területéről ezen évben a legtöbb tojást Orosházáról vitték ki. (A trianoni békeszerződés előtt Orosháza az aradi kamarához tartozott.)

Az orosházi baromfi hírneve még a bécsi királyi udvarba is eljutott és hetente teljesítették a „Burg” megrendelését. A háború évei alatt, amikor már minden baromfiszállítás korlátozva volt, a szolgabíróság ennek felszállításához külön engedélyt adott. Az árut gyorsvonattal, külön okmányokkal küldték. A rendelt áru mennyisége hetente 7—10 ezer darab tojás és néhány mázsa baromfi volt.

Külföldi piacokon az orosházi kereskedők üzleti forgalmát az is növelte, hogy az országban a legkoraibb csirkéket itt nevelték, s ezekkel primőr áruként jelentkezhetek. Ez összefügg egyrészt azzal, hogy Orosháza az ország legdélibb, s így legmelegebb zónájába esik, másrészt a gazdaasszonyok nem *röstelltek* egész korán csirkét nevelni.

Az *első tollas*, jól tömött libákat legkorábban Kunszentmárton, Szentés, Kiskunfélegyháza és Orosháza piacain vásárolták. Ezeket kopasztották és Németországba szállították. Az első világháború előtt a német piacokon csak az *etetett libát* keresték, a tömött kövér libát nem vették meg. Orosházáról csak 1925-ben szállítottak ki először kövér libát, de akkor is kevesebbet kaptak érte, mint a pecsenye libáért. Fleischner Adolf magyar kereskedő Berlinben társult Margulies kereskedővel, s ezek vették meg az első kövérru szállítmányokat.

Az első világháború előtt a kövér libákat Bécsbe, Budapestre és Prágába szállították. A libamájnak már akkor is jó ára volt. A pesti libabontó kereskedők keresték is a jól hizott libákat, mert egy nagy májért annyi pénzt kaptak, hogy az felért az egész liba árával.

Pulykára, gyöngyösre az angolok voltak a legjobb vevők, s ezekből minden mennyiséget átvettek.

Ebben az időben külön árunak számított a kappan és a poulard, a kövér jérce. A kappanokért 20—30%-kal többet fizettek a külföldi vevők.

A baromfitenyésztők és a kereskedők közé sorolhatjuk a lúdtömőket vagy libahizlalókat. Ők azok, akik a tenyésztőktől megvették a sovány libákat, udvarukba szállították és több héten át tömtek. Ha a ludak jól meghíztak, a kereskedőknek eladták.

A libatömők és a kereskedők között — bár egymásra voltak utalva — igen hamar érdekellentét alakult ki. Erről tájékoztat az Aradi Kereskedelmi és Iparkamara 1892. évi jelentése: „A libahizlalók panaszkodnak, hogy az üzérkedők önkényének vannak kiszolgáltatva. Ezen hátrányon úgy lehetne segíteni, hogy a hizlalók szövetséget létesítenek, és a libákat közvetlenül küldenek a fogyasztói piacokra.”⁵⁶

Nem tudjuk, hogy az orosháziak érdekelve voltak-e az ügyben, mindenesetre figyelmet érdemel a szövetségzés gondolatának fölvetése.